

İĞDIR İLİ'NDEKİ YER ADLARININ KAYNAKLARI

Origins of Place Names in İğdir

Doç.Dr. İbrahim GÜNER*
Dr. Mustafa ERTÜRK*
Dr. Ünsal BEKDEMİR*

Özet

Araştırma sahasındaki yer adlarının büyük ölçüde, tarih boyunca burada yaşamış kavimlerden kaldıkları görülmektedir. Bu tür yer adları arasında Kimmer, Vanad, Bulgar, Saka, Udin, Arsaklı, Kıpçak, Hun, Ağaçeri, Parn, Sabir ve Hazar gibi Türk topluluklarından kalan yer adlarına rastlanması, bölgenin MÖ VII'inci yüzyıldan itibaren Türk yerleşimine sahne olduğuna ve dolayısıyla tarihin çok eski devirlerinden beri bir Türk yurdu olduğuna tanıklık eder. Bölgede en yaygın olarak rastlanan tarihsel yer adları ise XI'inci yüzyıldan itibaren buralara hâkim olan Selçuklu Türkmenleri ve diğer Türkmen-Oğuz boy, oymak ve obalarına ait yer adlarıdır.

İğdir İli'nde tarihsel coğrafya adlarının çeşitli ve yaygın olması, bu bölgenin coğrafi konum itibarıyla bir kavşak özelliği taşıması ve değişik yönlerden gelen kavimlerin uğrak yeri olmasıdır. Bu kavimlerden bir kısmı sadece gelip geçerken, bir kısmı ise bölgede yerleşmiştir.

Bölgede adını doğal unsurlardan alan yerleşmelerin sayısı, Türkiye'nin diğer kısımlarına göre fazla değildir. Özellikle bitkilerle ilgili yer adlarının az olması, il topraklarının orman örtüsünden yoksun olmasının bir sonucudur.

Abstract

It is obvious that the place names in the area of study have mostly been given by the peoples settling here in a long historical process. That there are such Turkish place names in the area like Kimmer, Vanad, Bulgar, Saka, Udin, Arsaklı, Kıpçak, Hun, Ağaçeri, Parn, Sabir and Hazar shows that there have been Turkish settlements in the area since 7th century B.C., and thus it has been a Turkish settlement since old ages in history. The most

* Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Coğrafya Eğitimi Anabilim Dalı.

commonly seen Turkish names in the region are those given by Seljuck Turks and other Turkmen-Oğuz clan, trips and nomads since 11th century.

The fact that the historical geographical names in Iğdır are varied and common is because it has been a junction and a place where trips from various places have used to pass through due to its being a geographically suitable area. Some of them only passed through the region; but others settled there.

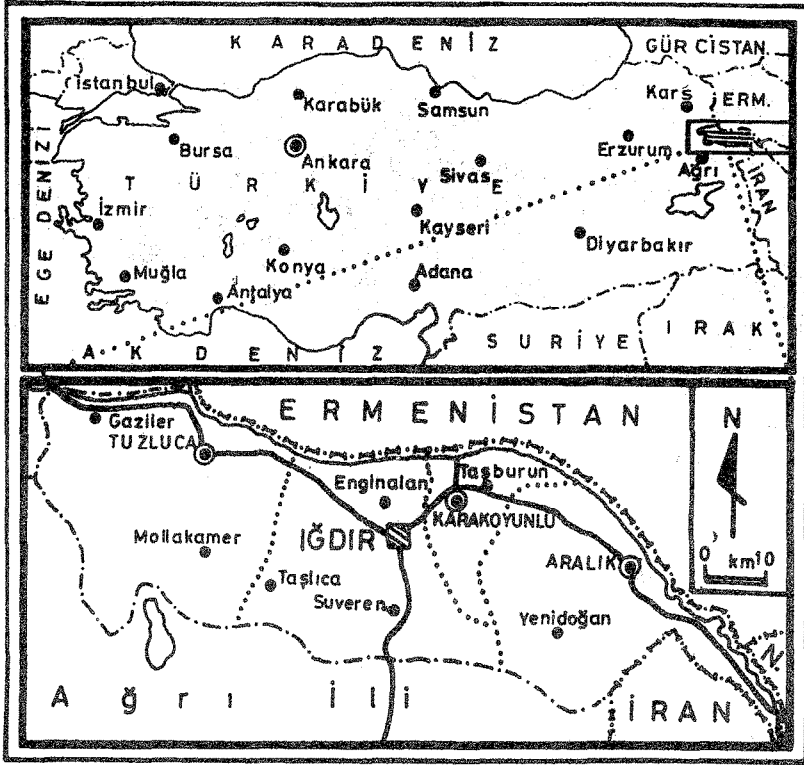
The number of settlements with names from nature is more then those in other parts of Turkey. The names related with plants are fewer because the lands of the region does not have forest plant cover.

A- GİRİŞ

1- Araştırma Sahasının Konumu, Sınırları ve Başlıca Coğrafi Özellikleri

Yer adlarını incelemeyi amaçladığımız Iğdır İli, Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü'nde yer alır. Kuzey ve kuzeydoğuda Ermenistan, doğuda Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti (Azerbaycan) ve İran devletleriyle komşu olan il toprakları, güneyinden Ağrı, batı ve kuzeybatısından da Kars illeriyle çevrelenmiştir (Şekil 1). İlin arazisi, Orta Aras Havzası'nda yer alan ve "Sürmeli Çukuru" olarak da bilinen depresyon alanının hemen tamamını kapsar. Ancak, bu depresyon alanının Ermenistan tarafında kalan kısmı "Sahat Çukuru" olarak bilinir. Bu bölgede Aras Irmağı, Türkiye-Ermenistan sınırını çizer. Dolayısıyla bölge, Aras Irmağı Vadisi'nin oluşturduğu doğal yol güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Bu nedenle Iğdır İli'nin yer aldığı depresyon alanı, geçmiş dönemlerde doğu bölgelerinden Anadolu'ya yönelik göçlerde önemli rol oynadığı gibi, günümüzde de Türkiye ile Kafkas ülkeleri, İran ve Orta Asya Türk cumhuriyetleri arasındaki ulaşımında önemli bir yere sahiptir.

3 539 km²'lik il alanının yaklaşık % 74'ü dağlık, % 26'sı da ovalık arazilerden oluşmaktadır. Depresyon alanının tabanını oluşturan Iğdır Ovası'nın ortalama yükseltisi 800-900 metreler arasında değişir. Aras Nehri boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanan bu ova, Batı Iğdır, Doğu Iğdır ve Dil ovalarından oluşmakta ve toplam 922 km²'lik bir alan kaplamaktadır. Buna göre Iğdır Ovası, Doğu Anadolu Bölgesi'nin en alçak ve yüzölçümü en geniş düzlüklerinden biridir.

Şekil 1. Araştırma Sahasının Lokasyon Haritası

Ovanın güneyinde, kabaca batı-doğu doğrultusunda uzanan Orta Toroslar'ın uzantısı ve Munzur Dağları'yla başlayıp Karasu-Aras Dağları'yla devam eden dağlık kütle'nin doğudaki bölümleri yer almaktadır. Doğu Anadolu Bölgesi'nin Erzurum-Kars Bölümü ile Yukarı Murat-Van Bölümü arasında yer alan bu dağlar sırasıyla Kızılcaziyaret (3231 m), Durak (2811 m), Zor (3196 m), Büyük Ağrı (5137 m) ve Küçük Ağrı (3896 m) dağlarıdır (Şekil 2). Büyük Ağrı Dağı Türkiye'nin en yüksek noktasını oluştururken, Küçük Ağrı Dağı, Türkiye-İran arasında doğal bir sınır teşkil eder (Foto 1).

İğdir yöresi, Türkiye ve Doğu Anadolu ölçüsünde kendine has iklim özellikleriyle, "yöresel klima" alanı içine girmektedir. İğdir Rasat İstasyonu'nun 40 yıllık ölçümlerine göre, bu merkezde yıllık ortalama sıcaklık 11,6 °C, yıllık ortalama sıcaklık farkı ise 29,2 °C'dir. Yıllık ortalama yağış tutarı ise 257,6 mm olup, yağışların yarısından fazlası ilkbahar

ve yaz mevsimlerine isabet etmektedir. En az yağış ise 47,8 mm ile kış mevsiminde düşmektedir. Buna göre Iğdır yöresi, Türkiye'nin en az yağış alan yerlerinden biridir.

Foto 1. Iğdır Ovası'ndan Ağrı Dağı'nın Görünüşü.

İlde, genel olarak depresyon alanının alçak kesimlerinde yarı-kurak iklim koşulları, yüksek kesimlerinde ise yarı-nemli soğuk iklim koşulları hüküm sürer. Bu özelliklere bağlı olarak ağaç yetişme sınırının altında bulunan ve yarı-kurak iklim şartlarının görüldüğü depresyon alanında step vejetasyonu, yüksek kesimlerde dağ stebi ve Alpin vejetasyon mevcuttur. İl toprakları, iktisadî anlamda orman zenginliğinden büyük ölçüde yoksundur. Yalnızca, Büyük ve Küçük Ağrı dağlarının kuzey yamaçlarında küçük huş koruluklarına rastlanır.

1934 yılından itibaren Kars İli'ne bağlı bir ilçe yönetim birimi olan Iğdır, 1992 yılındaki idarî düzenlemeyle il yönetim birimi durumuna getirilmiştir. Aynı kanunla "**Karakoyunlu**" beldesi de ilçe statüsüne kavuşturularak Aralık ve Tuzluca ilçeleriyle Iğdır İli'ne bağlanmıştır.

Şekil 2. Araştırma Sahasının Topografya Haritası.

1997 genel nüfus tespiti kesin sonuçlarına göre, sayım gününde bulunulan yere göre, Iğdır İli'nin nüfusu 145 411 olarak tespit edilmiştir. Bu nüfusun, % 47,4'ü şehirselsel nüfustan (il ve ilçe merkezleri nüfusu), % 52,7'si ise kırsal nüfustan (bucak ve köyler nüfusu) oluşmaktadır. Iğdır İl Merkezi (45 941 nüfus) ve Tuzluca İlçe Merkezi (10 206 nüfus), ilin şehirselsel nitelik taşıyan başlıca yerleşmeleridir. Karakoyunlu (5 191 nüfus) ve Aralık (6 021 nüfus) ilçe merkezleri ise daha çok kasaba tipi yerleşmelerdir.

Yaklaşık 3539 km²'lik bir yönetim bölgesine sahip olan Iğdır İli, Merkez İlçe'yle birlikte 4 ilçe (Tuzluca, Aralık, Karakoyunlu), 3 belde (Melekli, Halfeti, Taşburun), 156 köy, 66 mezra, 16 yayla, 18 çiftlik, 3 kom ve 3 kışla yerleşmesinden müteşekkildir (Şekil 3).

2- Yerleşmenin Tarihi Gelişimi

Iğdır'la ilgili olarak bugüne kadar yapılmış olan arkeolojik ve prehistorik araştırmalar, bölgedeki yerleşme tarihinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu, bölgenin birçok medeniyete ve uygarlığa beşiklik ettiğini ortaya koymaktadır. Iğdır Ovası'nda bulunan kara obsidiyen taş âletlerle, çakmak taşından yapılmış âletler, Mezolitik (Yontmataş) devrin bölgede de yaşandığını göstermektedir¹.

Orta Asya'dan Anadolu'ya göçen kavimlerin geçiş yolları üzerinde bulunan bölgede, Neolitik (Cilalitaş) devrin başlangıç tarihinin Anadolu ve Mezopotamya için kabul edilen MÖ 7000-6000 yıllarına kadar uzanabileceği tahmin edilmektedir.

Bölgenin ilk yerleşik kavmi, MÖ 5000-4000 yıllarında Orta Asya'dan gelip Önasya'ya yerleştikleri sanılan Sümerler'dir². Sümerler'den sonra (MÖ IV. Binde) bölgeye yine Asyalı kavimler olan Subaru, Elam, Hurri ve Urartular'ın yerleştiklerini görüyoruz. Bütün bu kavimlerin esas itibariyle Türk kavimleri oldukları ilim alemince büyük ölçüde kabul görmektedir³. Nitekim Günaltay (1987) da bu hususta: "*Anadolu'nun en eski halkı MÖ IV. binde yaylaya (Anadolu) doğudan gelmiş oldukları gibi MS XI. Yüzyılın ikinci yarısında Küçük Asya'ya giren Selçuklu Türkleri de bunların izleri üzerinden yürümüşlerdir*" demektedir⁴.

¹ KÖKTEN, K., 1948, "Kars'ın Tarih Öncesi". III. Tarih Kurumu Kongresi, ANKARA, s. 194-204.

² ÇETİNKAYA, N., 1996, Iğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları ve Bazı Oymaklar Üzerine). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. İSTANBUL, s. 2.

³ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 2.

⁴ GÜNALTAY, Ş., 1987, Yakın Şark II, Anadolu. Türk Tarih Kurumu Yayını, ANKARA..

MÖ 1500 ile 1300 yılları arasında Mitanni adıyla bir krallık kurmuş olan Hurri boylarının, bu tarihten sonra bölgenin Hitit Devleti'nin egemenliğine girmesiyle, bir kısmının Asurlar'la kaynaştığını, bir kısmının da Van Gölü çevresiyle Murat, Karasu ve Aras ırmaklarının boylarında küçük beylikler halinde yaşamaya devam ettiklerini görmekteyiz⁵. Bu devirde, Van Gölü çevresinden Fırat yatağına kadar olan yüksek yaylalarda da Urartular ortaya çıkmaya başladılar. Bunlar diğerlerine nazaran çabuk gelişerek MÖ 900'lerde bölgede etkin bir devlet kurdular. Bölgede Urartu egemenliği 300 yıl (MÖ 900-600) sürmüştür.

MÖ VII. Yüzyılda Orta Asya'da büyük devletleri bulunan Sakalar batıya doğru ilerleyince Kafkasya kuzeyindeki Kimmerler'i, baskılarıyla Kafkasya güneyine ve Küçük Asya'ya göç etmeye mecbur ediyorlardı. Kimmerler de bu doğudan gelen savaşçı Saka baskısı ile büyük gruplar halinde Kafkasya'yı aşarak Azerbaycan, Aras boyları ve Doğu Anadolu'ya yayılarak yerleşiyorlardı⁶. Böylece Urartu ülkesinin bir bölümü Kimmerler'in eline geçti. Ancak Asurlular tarafından püskürtüldükten sonra (MÖ 705), Anadolu içlerine yöneldiler. Kimmerler'in Kuzeydoğu Anadolu, Azerbaycan, Aras boyları ve İğdır Ovası bölgelerinde kalanlarının siyasi bir güç olmaktan çıkarak buraların sakin ahalisi haline geldikleri anlaşılıyor. Günümüzde İğdır İlinde bulunan Al-Gemer (yeni adı Alikamerli) ve Molla-Gemer (yeni adı Mollakamer) gibi yer adları, bu Kimmerler'in hatırasını taşımaktadır⁷.

Sakalar'ın Kafkasya'yı aşip, Önasya'ya geldiklerinde, yerleşerek ilk olarak yurt kurdukları yer, Arran (Gence-Karabağ), Ağrı Dağı çevresi (İğdır Ovası, Sahat Çukuru ve Doğubayazıt), Orta Aras Havzası ve Gökçegöl çevreleri idi Bunun için de bu bölgeye eskiden beri "**Sahat/Saka-et**" (Saka Yurdu) denilmektedir. Saka Yurdu'na dahil olup, bu araziye de, bu sebepten Sahat/Saat (Saka-et = Saat) denilmektedir. Safeviler Devri'nde de buraya "**Çukur/Çuhur-Sa'ad**" Vilayeti denilmekte idi⁸.

Günümüzde İğdır İli'nde görülen Sinek (Siunik/Sunik), Kızılzakir, Pırsak (Pırsak), Sükü, Sökütlü, Kenzek (Kanzak) ve Kağın (Kağınlı) köyleri ile Sükü köyünün en eski oymağı Sakan/Sakki adlı Kürtçe konuşan aşiretin adları da hep Saka Türkleri'nin hatıralarıdır⁹.

⁵ KIRZIOĞLU, M.F., 1953, Kars Tarihi, I. Cilt. Işık Matbaası, İSTANBUL, s.31.

⁶ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 15.

⁷ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 18.

⁸ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 19.

⁹ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 21.

Bölge, MÖ 585-550 yılları arasında Medler'in, MÖ 550 yılından Büyük İskender'in Asya Seferi'ne (MÖ 334) kadar olan dönemde de Persler'in eline geçmiştir. Büyük İskender'in hâkimiyetinden sonra, Anadolu, İran ve Horasan'a Selevkovslular hâkim olmuştur. MÖ 188 yılında bu devletin yıkılmasından sonra kurulan Artaksiyaslı (Armenya) Krallığı, Arsaklı (Part) İmparatorluğu ile Romalılar arasında sık sık mücadele bölgesi olmuş ve zaman zaman iki taraftan birinin egemenliğinde yaşayarak, MS 10 yılında Arsaklılar tarafından ortadan kaldırılıp üzerinde Küçük Arsaklı devleti kurulmuştur (MS 63). Kırzioğlu'nun belirttiğine göre¹⁰, bu devirde de Asya'dan İğdir ve çevresine, Türk boyları büyük gruplarla gelip yerleşmişlerdir. Bu boylardan biri de, Moğolca "Parnagut" denilen Parnlar'dır. Tuzluca'nın Parnavut (yeni adı Gaziler) köyünün adı da, bu bölgeye yerleşen Türk boyu, Parnlar'dan gelmektedir¹¹. İğdir Merkez İlçe'ye bağlı Panik (yeni adı Özdemir) köyünün adının da bu boydan kalmış olması kuvvetle muhtemeldir.

İğdir yöresine yerleştiği bilinen Türk boylarından biri de Borçalı Türkleri'dir. Bu Türk boyu İğdir'a Güney Gürcistan'daki Borçalı bölgesinden gelmiştir. Bölgeye büyük kitleler halinde gelip yerleşen Türk kavimlerinden bir diğeri Hunlar'dır. MS III. Yüzyıl ortalarından itibaren Karkhun/Karkın adıyla Kuzey ve Güney Azerbaycan, Nahçıvan ve Anadolu'nun birçok yerinde gördüğümüz bu Türk boyuna mensup bir oymak da İğdir'da, İl Merkezi ile Taşburun ve Hakveyis köylerinde geniş kabile olarak halen yaşamaktadır¹².

MS V. yüzyıl ortalarında Bizans yazarlarının "başıboş dolaşan" anlamında andıkları, Sabir Türkleri, Avarlar (Juan-Juan)'ın baskısıyla batıya göçmeye başladılar. Sabirler 518 yılında Kafkas Dağları'nı aşarak Azerbaycan ve Anadolu'ya yayıldılar. Rosanyı'nın belirttiğine göre¹³, bugün İğdir'da yaygın olarak görülen (Sarı-Bulak, Kara-Bulak, Om-Bulak, Kırk-Bulak adlarındaki oymak adı "**bulak**", pınar anlamındaki "**bulak**" ve manda yavrusu anlamındaki "**balak**" vb) balak (bulak) adı bu Sabirler'den kalmadır.

¹⁰ KIRZIOĞLU, M.F., 1953, a.g.e., s. 116.

¹¹ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 49-50.

¹² ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 48-49.

¹³ RASONYI, L., 1993, Tarih'te Türklük. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, ANKARA, s. 77.

Küçük Arsaklı Devleti'nin yıkılmasıyla (MS 439), bölge Sasanlılar (İranlılar)'ın eline geçmiştir¹⁴. Daha sonra ise 646 yılında Müslüman Araplar'ın eline geçmiştir¹⁵.

Araplar bu bölgeye geldiği zaman, bölge halkı Kuzey Türkleri'nin (Sabir, Hazar, Bulgar, Boroçoğlu) şiveleriyle konuşuyorlardı. Yer adlarının da büyük ölçüde, eskiden buralara hâkim olan Hazarlar, Sabirler ve diğer Türk kavimlerinden kaynaklandığı görülmektedir¹⁶.

Daha sonra, birçok kez Araplar ile Bizanslılar arasında el değiştiren bölge, 1064'te Selçuklular'ın hâkimiyetine girmiştir. 1074'te Anı ve Kars'ı da Bizanslılar'dan alan Selçuklular bölgenin kesin hâkimi olmuşlardır¹⁷.

İğdir İli'ni de içine alan Sahat Çukuru'nda meskun olan Türkler (eski yerli Oğuzlar ve Kuzey Türleri), Selçuklu Türkleri'nin gelişiyile hareketlenmiş ve bölge, Orta Asya'dan yeni gelen Türk boyları için cazip bir yerleşim alanı haline gelmiştir.

Bölge, 1238-1256 yılları arasında Çingizliler'in (Çingizli/Türk-Moğol Devleti), 1256-1353 yılları arasında da İlhanlılar'ın hâkimiyetinde kalmış ve bu dönemlerde bölgede Türk yerleşimi oldukça kuvvetlenmiştir.

İlhanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra, bölgeye, Karakoyunlular (1374) egemen olmuştur. Günümüzde İğdir İli'nin bir ilçesi olan Karakoyunlu İlçe Merkezi'nin ve Tuzluca İlçesi'ne bağlı Karakoyun köyünün adları ile İğdir'in 30'dan çok köyünde bulunan koç-koyun heykelli eski mezarlıklar bu Karakoyunlu Türkleri'nin hatıralarıdır.

Sürmeli Çukuru, 1386 ile 1405 yılları arasında Timur'un egemenliği altında Türkmen beyleri tarafından yönetilmiştir. 30 Mayıs 1404 günü Ağrı Dağı'nın kuzey eteklerindeki İğdir Korganı'na uğrayan İspanyol Elçisi Clavijo, "kayalık üzerinde duran bir Kal'a" diyerek adının da "İğdir" olduğunu belirtir¹⁸. Buradan da, Oğuzlar'ın 24 boyundan, 21'incisi sayılan, İç Oğuzlar Üç-Ok koluna bağlı İğdir kolundan bir kolun, 1404 yılında Sürmeli Çukuru'nda eski bir kaleye adlarını verecek kadar çoğaldığı ve yerleşik hayata geçtiği anlaşılıyor.

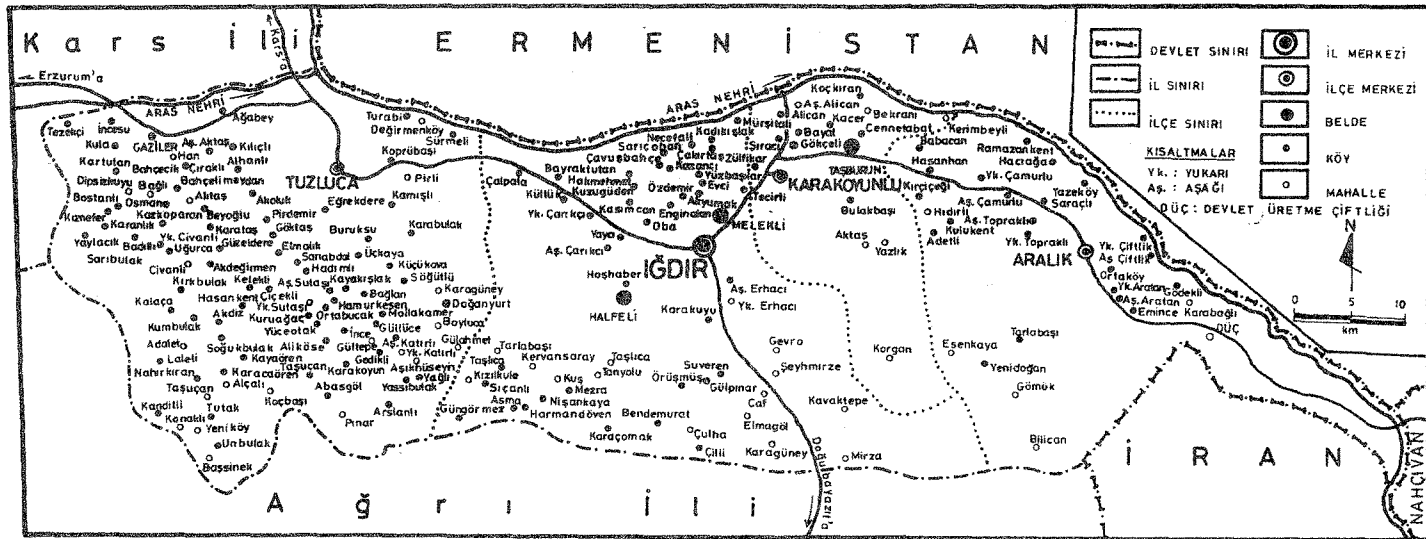
¹⁴ KIRZIOĞLU, M.F., 1953, a.g.e., s. 190.

¹⁵ KIRZIOĞLU, M.F., 1953, a.g.e., s. 212-216.

¹⁶ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 53.

¹⁷ TURAN, O., 1984, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi. Nakışlar Yayınevi Yay. No: 28, İSTANBUL, s. 20.

¹⁸ CLAVİJO, Ruy Gonzales De, 1993, Anadolu, Orta Asya ve Timur (Timur nezdinde gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun seyahat ve sefâret izlenimleri, Çeviri: Ömer Rıza Doğrul), Ses Yayınları, İSTANBUL, s. 88-91.

Şekil 3. Araştırma Sahasının Yerleşme Haritası.

İğdir yöresi 1469 yılında Akkoyunlular'ın, 1502 yılında Safeviler'in, 1514 yılında da Osmanlılar'ın hâkimiyetine geçmiştir.

Yaklaşık XV. Yüzyılın yarısından itibaren Erzurum ile Kars bölgelerindeki korkunç iç kavgaları ve özellikle Akkoyunlu savaşları, buralardaki eski büyük şehir ve kalelerin bozulup ıssız kalmasına neden olmuştur. Halk tekrar çadıra çıkıp, sık sık el değiştiren efendilerinin baskı ve zulmünden kurtulmak için şehir ve kaleleri terk edip konar-göçer olarak canını ve malını koruma yolunu tutmuştur. Bu yüzden artık, Yavuz'un Çaldıran Seferi sırasında, Erzurum ve Kars birer harabe haline gelmiş bulunuyordu. Ancak, geniş otlaklara sahip kuşaklarda binlerce "kara çadır" ile "alaçık", "çerge" ve "kon"da yaşayan konar-göçer ve büyük sürüler besleyen Türkmenler dağlarda ve ovalarda kalabalık olarak bulunuyordu¹⁹.

İranlılarla yapılan mücadeleler sonunda imzalanan 1736 tarihli İstanbul Antlaşması'ndan sonra 1827'ye kadar İran idaresinde kalan bölge, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonunda 42 yıl Rus işgâline maruz kalmıştır. 1917 Ekim Devrimi'nden (Bolşevik İhtilali) sonra içine düştüğü siyasi bunalımdan kurtulamayan Rusya'nın diğer devletlerle Brest-Litovsk muahedesiyle, bölge tekrar Türkler'e geçmişse de 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi'yle Türk orduları bölgeden çekilince İğdir yöresi Ermeniler'in mezalimine sahne olmuştur. Bölge Gümrü Antlaşması'yla (3 Aralık 1920), tekrar gerçek sahiplerinin eline geçmiştir.

3- Yer Adlarının Önemi

Bir bölgenin coğrafi, tarihî ve diğer özelliklerini tanıma ve tanıtmada, yerleşme adlarının büyük önemi vardır. Özellikle Türk ve Türkmenlere ait köy, diğer yerleşme yerleri ve mevki isimleri, Türkiye'nin yakın iskân tarihinin aydınlatılması bakımından en dikkate değer isimlerdir. Oğuz boylarından meydana gelen bilhassa Anadolu'daki eski aşiret teşkilâtları bozularak göçebeliği bırakmış ve toprağa bağlanmış eski Türkmen aşiret adlarının yalnız bunların kurdukları kasaba ve köy isimlerinde bugüne kadar yaşadığı bilinmektedir. Bunların tespiti, Orta Asya'dan gelen Oğuz boylarının nerelerden geçtikleri, nerelere yayıldıkları ve yerleştiklerini göstermesi bakımından son derece ilgi çekicidir.²⁰

Öte yandan, tarihî çağlardan beri göçebe, yarı göçebe ve yerleşik Türk topluluklarının arazi parçalarını adlandırırken tam bir coğrafyacı gözüyle davrandıkları gözlenmektedir. Bu nedenle de dağlara, yaylalara,

¹⁹ KIRZIOĞLU, M.F., 1953, a.g.e., s. 488-489.

²⁰ GÖNEY, S., 1975, Büyük Menderes Bölgesi. İstanbul Üniv. Yay. No: 1895, Coğrafya Enst. Yay. No: 79, İSTANBUL, s. 274-275.

göllere, ırmaklara, geçitlere, küçük arazi parçalarına, köy ve kentlere anlamlı isimler verdikleri dikkati çekmektedir.²¹ Bu adların topluluk vicdanında yaşatılarak Türklere mekan ve yurt olan bütün topraklara taşındığı²² ifade edilmektedir. Bunun sonucunda da Anadolu'daki yer adlarının pek çoğunun Orta Asya'daki benzerleriyle aynılarının da var olduğu tespit edilmiştir.²³

B- İĞDIR İLİ'NDEKİ YER ADLARI

1- Tarihsel Coğrafya Adları

Bilindiği üzere, her yeni kültür, eski kültürlerden kalma tarihsel coğrafya adlarını kendi dilinin fonetiğine uydurmuştur. İğdir İli'nde de eski kültürlerden kalma, Türk ağzına uyarlanarak oldukça değişik anlamlar kazanmış veya hiçbir anlamı olmayan yer adlarına rastlanmaktadır. Ancak, bugünkü İğdir İli'ne bağlı 158 köy yerleşmesinden 46'sının adı, 1956 yılında kurulan Ad Değiştirme İhtisas Kurulu'nun çalışmaları sonucunda değiştirilmiştir (Çizelge 1). Türkçeleştirme yapılırken zaten Türkçe olan bazı yer adları da (Arapkir, Ekerek, Haşeri²⁴ gibi) değişikliğe uğramıştır. Dolayısıyla bölgedeki yer adları incelenirken, köylerin eski ve yeni adlarının birlikte ele alınarak değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

Günümüzde İğdir İli'ndeki köyler arasında adı en eskilere dayanan yerleşme, Erköv'dür. Nitekim, Adontz'a atfen, Kırzioğlu (1953), İğdir Ovası'nda kurulmuş olan Urartu İmparatorluğu'na bağlı Erikukhi Krallığı'nın (MÖ IX.-VIII. yüzyılda) egemen soyu olan "Erikua" adının, şimdiki "Erköv" adında korunduğunu belirtmektedir²⁵. Buradan da anlaşılıyor ki, bu köyün adının kaynağı günümüzden 3000 yıl öncesine, yani Urartular dönemine kadar dayanmaktadır. 1910 tarihli "Kafkaski Kalender" adlı yıllıktan, bu tarihte yerleşmenin adının "Orkov" olduğunu

²¹ BULUT, İ., 1996, "Sorgun Yöresi Köy ve Mevkii Adlarının Kaynakları". Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl 1, Sayı 3, Kış 1996, ERZURUM, s. 30.

²² ERÖZ, M., 1984, "Sosyolojik Yönden Yer Adları". Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay No: 60, Seminer Kongre Bildirileri No: 17 (11-13 Eylül 1984), ANKARA, s. 43.

²³ BAYKARA, T., 1984, "Anadolu'daki Yer Adlarının Ortaasya'daki Benzerleri Üzerine Bir Kaynak". Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay No: 60, Seminer Kongre Bildirileri No: 17 (11-13 Eylül 1984), ANKARA, s. 265.

²⁴ Türk Ağaçeri boyunun adının yöre ağzında bir çeşit söylenişi.

²⁵ KIRZIOĞLU, M.F., 1953, a.g.e., s. 50-51.

anlıyoruz²⁶. Ancak, XX'inci yüzyılın başlarında İğdir'a içme suyu getirmiş olanların, Çarlığı son yıllarında bu adı da Rusça'ya benzeterek "Orkof" dedikleri ve Türkçe'ye de böyle geçtiği sanılmaktadır²⁷. Bu köyün adı, 1956 yılında "Suveren" olarak değiştirilmiştir. Böylece, İğdir Ovası'nın güneyindeki dağlık sahada bulunan az sayıdaki su kaynağından biri olan bu kaynağın tarihin çok eski devirlerinden beri yerleşmeyi kendisine çektiği, günümüzde de çevresinde kurulmuş olan yerleşmeye ad olduğu anlaşılmış oluyor.

Büyük Ağrı Dağı'nın kuzey yamaçları üzerindeki Yakup Vadisi'nde bulunan Ahura (Akhura), MÖ II. Yüzyılda Artaksiaslı Krallığı zamanında bir dini ibadet merkezi olarak kurulmuştur. Aramazdı (Ahura-Mazda Hürmüz) Artaksiaslılar'ın en çok ziyaret ettikleri tanrı idi. Bunun için büyük mabetler yapmışlar ve etrafını süslemişlerdir²⁸. Ahura, 1840 yılında Ağrı Dağı'nda meydana gelen yer sarsıntısı ile dağdaki kayma sonucu, toprak altında kalmıştır. Bu olayda köyün bütün insanı (1600 nüfus) ve hayvanları da yok olmuştur. Daha sonra burada kurulan yerleşme, 1965 yılında "Yenidoğan" adıyla bir muhtarlık yönetim birimi durumuna getirilmiştir. Bu açıklamalardan da anlaşılıyor ki Ahura, en az 2200 yıllık tarihi geçmişe sahip bir yerleşmedir.

Günümüzde İğdir İl Merkezi'nin bir mahallesi durumunda olan Al-Gemer (yeni adı Alikamerli) ile Tuzluca İlçesi'ndeki Molla-Gemer (yeni adı Mollakamer) köyünün adları, Kimmerler'in hatırasını taşımaktadır.²⁹

İğdir İli'nde Saka Türkleri'nin hatıralarını taşıyan yer adlarına da sıkça rastlanmaktadır. Tuzluca İlçesi'nin güneyindeki dağlık sahada bulunan Sinek Yaylası'ndaki Başsinek (Unbulak köyünün mahallesi) ve Ortasinek (yeni adı Yeniköy, Unbulak köyünün mahallesi); yine Tuzluca'nın İlçesi'ndeki Alhanlı, Pırsak (yeni adı Küçükova), Kağın (yeni adı Eğrekdere), Sükü (yeni adı Buruksu), Kenzek (yeni adı Sutaşı³⁰), Sökütlü (yeni adı Söğütlü), Demirshan (yeni adı Ünlendi); Karakoyunlu İlçesi'ndeki Kızılzakir (yeni adı Akyumak) ve Merkez İlçe'deki Amarat (yeni adı Çakırtaş) köylerinin adları, Saka Türkleri'nin hatıralarını taşıyan yer adlarıdır³¹.

²⁶ Rusça Kafkas Yıllığı'na Göre Güney Kafkas Kasaba ve Köylerinde 1910 Yılı Anasır Durumu (Çeviren Serdar Kaplan), s. 19.

²⁷ KIRZIOĞLU, M.F., 1953, a.g.e., s. 51.

²⁸ KIRZIOĞLU, M.F., 1953, a.g.e., s. 131.

²⁹ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 18.

³⁰ Bu köy, Aşağısutaşı (muhtarlık) ve Yukarısutaşı olarak iki kısımdır.

³¹ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e. s. 21.

Kırzioğlu'nun tespitlerinden, Akkoyunlu Kul Yusuf Kümbeti'nin bulunduğu Amarat köyünün doğru adının "İmaret" olduğunu anlıyoruz. Demek ki bu yerleşmenin adı, bir "sosyal hayır kurumu"ndan gelmektedir³². Ancak Çetinkaya, Amarat adının, Sakalar'ın Amarat boyundan gelmiş olabileceği kanaatindedir³³.

Çizelge 1. Cumhuriyet Döneminde Iğdır İli'nde Adı Değiştirilen Köyler.

Yeni Adı	Eski Adı	Yeni Adı	Eski Adı
Aralık (Aralık)	Başköy	Aşağısutaşı (Tuzluca)	Aşağıkenzek
Babacan (Aralık)	Kobi	Bağlan (Tuzluca)	Gülabi
Kırçıçeği (Aralık)	Kıraçbağı	Buruksu (Tuzluca)	Süktü
Saraçlı (Aralık)	Pirço	Doğanyurt (Tuzluca)	Nerzivan
Tarlabası (Aralık)	Tezharabe	Akoluk (Tuzluca)	Tekaltı
Yenidoğan (Aralık)	Ahura	Eğrekdere (Tuzluca)	Kağın
Yukarıtopraklı (Aralık)	Yukarıkızıl	Gedikli (Tuzluca)	Tavusgün
Koçkiran (Karakoyunlu)	Dize	Uğurca (Tuzluca)	Oğruca
Şıracı (Aralık)	Şireci	Akdeğirmen (Tuzluca)	Harabekirempe
Akyumak (Merkez İlçe)	Kızılzakir	Beyoğlu (Tuzluca)	Mirzehan
Alikamerli (Merkez İlçe)	Alkamer	Bostanlı (Tuzluca)	Haşeri
Bayraktutan (Merkez İlçe)	Arapkir	Güzeldere (Tuzluca)	Kirempe
Çakırtaş (Merkez İlçe)	Amarat	Kartutan (Tuzluca)	Karnik
Çalpala (Merkez İlçe)	Kiti	Yaylacık (Tuzluca)	Tendürek
Sarıçoban (Merkez İlçe)	Ağaver	Kayaören (Tuzluca)	Kayaharabe
Enginalan (Merkez İlçe)	Pulur	Köprübaşı (Tuzluca)	Çinçavat
Gülpınar (Merkez İlçe)	Muça	Bahçelimeydan (Tuzluca)	Eşekmeydanı
Harmandöven (Merkez İlçe)	Germeşof	Küçükova (Tuzluca)	Pırsak
Karaçomak (Merkez İlçe)	Zor	Ortabucak (Tuzluca)	Harabeperçinis
Nişankaya (Merkez İlçe)	Kellehemo	Unbulak (Tuzluca)	Ombulak
Özdemir (Merkez İlçe)	Panik	Üçkaya (Tuzluca)	Ekerek
Suveren (Merkez İlçe)	Orgof	Ünlendi (Tuzluca)	Demirshan
Yüzbaşılar (Merkez İlçe)	Alut	Yüceotak (Tuzluca)	Kalaperçinis
Tuzluca (İlçe Merkezi)	Kulp	Gaziler (Tuzluca)	Pernavut

Kaynak: DİE 1975 Genel Nüfus Sayımı Bülteninden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Tuzluca'nın Pernavut (yeni adı Gaziler) bucak merkezinin adı, bu bölgeye gelip yerleşen Türk boyu, Parnlar'dan kalmadır³⁴.

Iğdır İli'ndeki bazı yer adları, MS III'üncü yüzyıl ortalarından itibaren bölgede varlığını gördüğümüz Hun Türkleri'nin hatıralarını taşımaktadır. Bunlara örnek olarak, Tuzluca İlçesi'ndeki Tavusgün (yeni adı

³² KIRZIOĞLU, M.F., 1953, a.g.e. s. 137.

³³ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e. s. 142.

³⁴ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e. s. 49-50.

Gedikli) ve Oğruca (yeni adı Uğurca) ile Merkez İlçe'deki Gundo (yeni adı Taşlıca, Karaçomak köyünün mahallesi) köylerinin adları gösterilebilir.

Karakoyunlu İlçesi'ndeki Kacar/Gacar veya yöre ağzında Gacer/Gecer köyünün adı, kaynakların, bu bölgeye gelip yerleştiğini bildirdiği Ağaç-Eri Türk boyunun adından gelmiştir. Ağaçeri ismi, bugün Azeri ağzında, Kacar şeklini almıştır.³⁵

İlde Sabir Türleri'nden kalma yer adlarına da rastlanmaktadır. Örneğin, Tuzluca İlçesi'ndeki Kırkbulak, Sarıbulak, Onbulak (yeni adı Unbulak) ve Karabulak köylerinin adları, Sabir Türleri ile ilgili yer adlarıdır.³⁶ Yine Tuzluca'nın Alköse köyünün adı, Hazar Türkleri'nden kalmazdır.³⁷

Daha önce de belirtildiği üzere, Kıpçak Türkleri'nin Anadolu'daki yerleşik yerlerinden biri de Ağrı Dağı etekleridir. Günümüzde İğdır İli'nde Kıpçak Türkleri'nin hatırasını taşıyan birçok yer adı vardır. Bu tür yer adlarına örnek olarak, Tuzluca'ya bağlı Abasgöl, Çinçavat (yeni adı Köprübaşı), İnce ve Kumbulak köyleri; Merkez İlçe'nin Baharlı Mahallesi; Suveren köyüne bağlı Gevro mahallesi (Merkez İlçe); Taşburun köyüne bağlı Beri Mahallesi (Karakoyunlu İlçesi); Aralık İlçesi'ne bağlı Saraçlı (eski adı Pirço) ve Kobi (yeni adı Babacan) köylerinin adları gösterilebilir.

Kırzioğlu, Kıpçaklar'la ilgili yer adlarından bahsederken şu bilgiyi vermektedir: "Kars'ın İğdir İlçesi'nde (1918 Ermeni kırgınında halkı kırılıp ıssız kalan) bir Kucakh (Kıwcakh/Kıpçak) köyünün varlığı, yeni Kıpçaklar'ın Elegez Dağı çevresine ve Aras sağına yayıldıklarını gösterir" demektedir.³⁸ Günümüzde ilde Merkez İlçe'ye bağlı Mezra köyünün Kucak adlı bir mezarası bulunmaktadır.

Bağlı (Bahçecik köyünün mahallesi, Tuzluca), Bekiranlı (Koçkıran köyünün mahallesi, Karakoyunlu) ve Aratan köylerinin (Aşağı ve Yukarı Aratan) adaları, totemik anlama göre verilmiş yer adlarıdır. Bu yerleşmelerin adları, Küçük Arsaklılar zamanında (MS 10-439), Ağrı Dağı-Aras boyunda yurt tutmuş olan Bagradlı sülâlesinden gelmektedir. Bagradlı hanedanı tarihî kayıtlarda ruhani/kutsal kabileler olarak kaydedilir.³⁹

Kırzioğlu'nun belirttiğine göre, bölgenin din ve yönetim merkezi olan Armavir'de, Hıristiyanlığın kabulünden (305 yıllarında) çok sonraları

³⁵ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e. s. 196-197.

³⁶ RASONYI, L., 1993, a.g.e., s. 78.

³⁷ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e. s. 138-139.

³⁸ KIRZIOĞLU, M.F., 1992, Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar. Türk Tarih Kurumu Yayını, ANKARA, s. 137.

³⁹ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 36-38.

“**Meryem Ana**” adına yapılan meşhur bir kiliseden dolayı, şehre “**Surb-Mari / Surb Maryam**” adı verilmiştir. Daha sonra, Sür-Melü, Sür/Meli adı da bundan türemiştir.⁴⁰ Bu şehrin adından dolayı, daha sonraki devirlerde, bugünkü İğdir İli'nin bulunduğu depresyon alanı “**Sürmeli Çukuru**” adıyla anılmaya başlanmıştır. Günümüzde ise İğdir İli'nin Tuzluca İlçesi'nde “Sürmeli” adını taşıyan bir köy bulunmaktadır.

İlde eski yerli Oğuzlar ve Kuzey Türkleri'nden (Sabir, Hazar, Ağaçeri, Bulgar, Boroçoğlu) kalma yer adlarından başka, Selçuklu Türkmenleri ve onlardan sonra gelen Oğuz/Türkmen boylarından kalma yer adlarına da sıkça rastlanır.

İğdir İl Merkezi ile Karakoyunlu İlçesi'ndeki Bayat, Tuzluca İlçesi'ndeki Karakancalı (Kınık boyunun “**Kancalı**” adıyla da anıldığı bilinmektedir), Badıllı (Bey-Dili), Kayaharabe (Kaya adı “**Kayı**”nın bozulmuş şekli olmalıdır) ve Kayakışlak köylerinin adları, 24 Oğuz Boyu'ndan beşi olan İğdir, Bayat, Beydilli, Kınık ve Kayı boylarının adlarını taşımaktadır. Bunlardan başka ilde, Oğuz-Türkmen boy, oymak ve obalarının adlarını taşıyan daha birçok köy ve mahalle bulunmaktadır (Çizelge 2).

İğdir, 1910 yılında Tiflis'te basılan “**Kafkaski Kalender**” adlı yıllıkta “**İğdir Nova**” (*Yeni İğdir*) olarak geçer⁴¹. Asıl İğdir şehri, bugünkü İğdir Korganı denilen yerde bir kale şehri olarak bulunuyordu. 1664'te meydana gelen depremde yıkılan bu şehrin sağ kalan ahalisi, gelerek ovadaki Baharlı köyünün yanına yerleşmiştir. Safevî ve Rus hâkimiyetleri zamanında burası Safevî ve Rus kayıtlarında “**İğdir Nova**” olarak geçmiştir. Burası halen, İğdir'in kent sakinleri tarafından “**İğdirmava**” denilen merkezî semtidir (Foto 2).

Karacaviran ve Karacaören köy adları, Anadolu ve büyük Türk coğrafyasında çok yaygın olarak kullanılan yer adlarıdır. Türkler yer değiştirmelerinde, daha önceleri kurulmuş ve sonraları terk edilmiş, harabe halindeki yerlere yerleştiklerinde genellikle bu yerlere ilavelerle ören, viran ve harabe adlarını vermişlerdir. Tuzluca'nın Karaviran (yeni adı Karaören), Karacaviran (yeni adı Karacaören), Harabe Perçinis (yeni adı Ortabucak), Kaya Harabe (yeni adı Kayaören), Aşağı Kirempe Harabesi (yeni adı Güzeldere), Yukarı Kirempe Harabesi (yeni adı Akdeğirmen) ve

⁴⁰ KIRZIOĞLU, M.F., 1952, Anı Şehri Tarihi. San Matbaası, Ankara, s. 108.

⁴¹ Rusça Kafkas Yıllığı'na Göre Güney Kafkas Kasaba ve Köylerinde 1910 Yılı Anasır Durumu (Çeviren Serdar Kaplan), s. 19.

Kızılkalafa⁴² (yeni adı Boyluca, Yağlıca köyünün mezarası) ve Tezharabe (yeni adı Tarlabası, Aralık), buna örneklerdir.

Foto 2. İğdir Kentinden Bir Görünüş.

İğdir Yöresinde adını şahıslardan alan yer adları oldukça yaygındır.

Eskiden, yörede Horasan-Anadolu dervişlik geleneği çok yaygındı. Yaşlılar, köy köy dolaşip değişler söyleyen dervişleri halen anlatmaktadırlar. Canderviş (Tuzluca), Hakveyis (İğdir kentinin mahallesi), Hamkmehmet (Merkez İlçe), Kulukent (Aralık), Seferkulu (Yukarıalican köyünün mahallesi, Karakoyunlu), Mürşitali (Merkez İlçe), Pirdemir (Tuzluca) ve Pirlı (Tuzluca), yörede dervişlik geleneklerine göre verilmiş yer adlarına örnek olarak gösterilebilir.

Kırzioğlu, Başbakanlık Arşivi-Tapu defterlerinde Sürmeli Çukuru'nda gösterilmiş Hakveyis köyünün ziyaretgâh olduğunu ve asıl

⁴²Kalafa Kuzey Azerbaycan lehçesinde harabe, terk edilmiş yer anlamına gelmektedir.

adının “**Akhi Veys**” (Ahi Veyis) şeklinde yazıldığını belirtir⁴³. Anlaşıldığı gibi bu ad yöre ağzında Ahi Veyis/Hakveyis şeklinde telaffuz edilmiştir. Aynı şekilde, Hakmehmet köyünün adı da, “**Ahi-Mehmed**”in Hakmehmet şeklinde söylenilişinden kaynaklanmış olmalıdır.

Çizelge 2- İğdir İli'ndeki Oğuz/Türkmen Boy, Oymak ve Obalarıyla İlgili Yer Adlarına Örnekler.

Yerleşmenin Adı	Yerleşme Şekli	İlçesi
Çamurlu (Aşağı ve Yukarı)	Köy	Aralık
Gödekli	Köy	Aralık
Hasanhan	Köy	Aralık
Karahacılı	Köy	Aralık
Karakoyunlu	Kasaba	Karakoyunlu
Alican	Köy	Karakoyunlu
Bayat	Köy	Karakoyunlu
Gökçeli	Köy	Karakoyunlu
Zülfikar	Köy	Karakoyunlu
İğdir	Şehir	Merkez İlçe
Arapkir (Bayraktutan)	Köy	Merkez İlçe
Çakırtaş	Köy	Merkez İlçe
Çarıklı (Aşağı ve Yukarı)	Köy	Merkez İlçe
Çilli	Köy	Merkez İlçe
Halfeli	Köy	Merkez İlçe
Karaçomak	Köy	Merkez İlçe
Kazancı	Köy	Merkez İlçe
Kuzugüden	Köy	Merkez İlçe
Melekli	Köy	Merkez İlçe
Sarıçoban	Köy	Merkez İlçe
Sıçanlı	Köy	Merkez İlçe
Tecirli	Köy	Merkez İlçe
Yaycı	Köy	Merkez İlçe
Badıllı	Köy	Tuzluca
Hadımlı	Köy	Tuzluca
Güllüce	Köy	Tuzluca
Karakoyun	Köy	Tuzluca
Kelekli	Köy	Tuzluca
Sarıabdal	Köy	Tuzluca

Kaynak: Çetinkaya 1996'dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

İğdir İli yöresi Türk Aşık edebiyatının en zengin bölgelerinden biridir. Aşık gelenekleri oldukça yaygındır. Tuzluca'nın Aşağı Katırlı

⁴³ KIRZIOĞLU, M.F.,1993, Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590). Türk Tarih Kurumu Yayını, ANKARA, s. 349.

köyüne bağlı Aşikhüseyin mahallesinin adı muhtemelen yörede iyi tanınmış Hüseyin adlı aşığın adına göre verilmiştir.

İğdır yöresinde yer adı verme geleneğinde, boy ve oymak beylerinin kullanılması oldukça yaygındır. Hoşhaber⁴⁴ (Merkez İlçe), Ağaver (yeni adı Sarıçoban, Merkez İlçe), Ağabey (Tuzluca), Kerimbeyli (Cennetabat köyünün mahallesi, Karakoyunlu), Ramazankent (Aralık), Hacıağa (Aralık), Necefali (Merkez İlçe), Hüseyinkent (Mürşitali'nin mahallesi, Merkez İlçe), Hasankent (Tuzluca), Osmanköy (Tuzluca), Şeyhmirze (Suveren köyünün mahallesi, Merkez İlçe), buna örneklerdir. Tuzluca'nın Turabi köyünün adının, Şah Abbas zamanında Sahat Çukuru idaresinde bulunmuş olan, **Turabi** (Ebu Turab) **Bey**'in adından gelmiş olması kuvvetle muhtemeldir. Tutak köyünün adı da şahıs adına verilmiş bir yer adı olabilir. Çünkü Tutak adı, Türkler'de kişi adı olarak da kullanılır. Arslanlı köyünün adı, muhtemelen, Pirlı beylerinden olan Arslan Bey'den gelmiştir. Yıva beylerinden olan Yaruk (Caruk/Çaruk) Bey'in adı, bugünkü Çarıklı (Aşağı ve Yukarı Çarıklı, Merkez İlçe) köyünün adında yaşamaktadır. Tuzluca'ya bağlı Tezekçi köyünün adı, XV'inci yüzyılın başlarında, bölgede emirlik etmiş olan "**Tizek**" **Bey**'in adından gelmiştir.

İlde mitolojik anlamlı yer adlarına da rastlanır. Ekerek (yeni adı Üçkaya) köyünün adı bunlardan biridir. Dede Korkut Destanı'nın kahramanlarından biri de **Ekerek** (Egerek) **Bey**'dir. Bu köy adını bu Ekerek Bey'den almıştır⁴⁵.

Göktaş köyünün adı da mitolojik anlamlı bir yer adı olarak düşünülebilir. Çünkü, bu köy civarında "**Köroğlu Kalesi**" adı verilen eski bir kale harabesi ile gömü yerleri vardır. Ancak bu köyün adı, Horasan'dan gelerek Anadolu'yu yurt tutan Oğuzlar'ın başında bulunan **Gök-Taş Bey**'den de gelmiş olabilir. Yöredeki mitolojik anlamlı yer adlarının bir diğer örneğini Küllük oluşturur. Eski Türkler'de töreye göre Kağanlık büyük kardeşin hakkı idi. Küçük kardeş ise Kül Beyi, ocak/ateş beşi olarak babanın evinin ve şahsi servetinin varisi idi. Yani babanın ocağını tüttürecek olan, ocak/ateş/kül beyi idi. Dolayısıyla kül "**ateş**"in, "**ocak**"ın, "**yurd**"un, "**yuva**"nın sembolü idi. Görüldüğü gibi, bu köyün adı, çöplük anlamına gelen "**Küllük**" anlamında olmayıp, Türk kültüründe kutsallık ifade eden bir gelenek anlayışıyla verilmiş addır⁴⁶.

⁴⁴ Hoşhaber, köyü kurmuş olan Şamlu Türkmenleri'nin reisisdir.

⁴⁵ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 172.

⁴⁶ ÇETİNKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 234.

Tuzluca'nın Nerzivan (yeni adı Doğanıyurt) köyünün adı, “**kervan yolu**” anlamındadır. Çünkü bu köy, Kars'tan gelip, Sürmeli-Kervansaray-Çilli üzerinden İran'a giden tarihi kervan yolunun üzerindedir. Ayrıca bu yol üzerinde, adını Selçuklu kervansarayından alan Kervansaray adlı bir mahalle (Harmandöven köyüne bağlı) bulunmaktadır. Tuzluca İlçe Merkezi'nin eski adı Kulp'tur. Kulp sözünün kökenini saptayamadım. Evliya Çelebi, Erivan seyahati sırasında, Tuzluca yakınlarındaki bir kaleyi tarif ederken “Tekelti” adlı yerden de bahseder: “Kale (Magazbird) dibinden Arpaçayı akar. Bu nehir Gürcistan tarafından gelip, buradan geçecek Aras Nehri'ne yakın bir yerde, Tekelti kasabası dibinden Aras'a dökülür”⁴⁷. Buradan da, XVII'inci yüzyılda bugünkü Tuzluca kentinin adının Tekelti olduğunu anlıyoruz. Kanaatimize göre bu Tekelti adı, Safeviler zamanında bu bölgede görülen Türkmen boyu “**Teke**”lerin adından gelmiş olabilir. 1924 yılından itibaren “**ilçe**” statüsünde olan Kulp'un, 1934 yılında yapılan yeni düzenlemelerde, hemen yakınında bulunan kaya tuzundan esinlenerek isimi “**Tuzluca**” olarak değiştirilmiştir (Foto 3).

İğdır İli'ndeki yerleşme adları arasında renkler arasında en çok geçen renkler, kara, kızıl ve aldır.

Kara sözünün Türkçe'de üç anlamı bulunmaktadır. Renk anlamında, toprak, yer anlamında ve yüce, yüksek, bağlı olan, tâbi olan gibi manevi ve içtimâî anlamlarda kullanılır. Türk boylarında gördüğümüz “**kara**” sözü daha çok üçüncü anlamında kullanılmıştır. Araştırma sahasındaki Karahacılı, Karaçomak, Karaağaç (İğdır şehrinin mahallesi), Karabulak, Karakancalı (günümüzde terk edilmiştir), Karakoyunlu, Karakoyun, Karataş ve Karaahmet (günümüzde terk edilmiştir) gibi yer adlarının başındaki “**kara**” sözcüğü bir yücelik ifade etmektedir.

Kızıl sözü de renk anlamında kullanıldığı gibi değerli ve mukaddes anlamlarında da kullanılır. İldeki Alkızıl (yeni adı Yukarıtopraklı, Aralık), Kızılzakir (yeni adı Akyumak, Karakoyunlu), Kızılkula (Güngörmez köyünün mahallesi, Merkez İlçe), Kızılkalafa (yeni adı Boyluca, Yağlıca köyünün mahallesi, Tuzluca) gibi yer adlarında kullanılan “**kızıl**” sözü mukaddes anlamındadır.

Al sözü de, Türk kültüründe ilahî anlamlar taşır. Renk anlamında kullanılan al da aynı kaynaklıdır. Türkler, güneşin doğuşunda ve batışında, gökyüzünü aydınlatan kızıl rengine al derler. Zaman için de kırmızı renk için de kullanılmıştır. Sümerlerden beri al sözü ilâhî anlamlarda kullanılmış ve bir nevî ruh olarak telâkki edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda, ilde “**al**”

⁴⁷ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985, Cilt: 1-2, s. 640.

sözü ile başlayan bazı yer adlarının, kutsal bir anlam taşıdığını söyleyebiliriz. Alhanlı, Algemer (yeni adı Alikamerli), Alkızıl (yeni adı Yukarıtopraklı) ve Alköse (yeni adı Aliköse) köylerinin adları, buna örneklerdir.

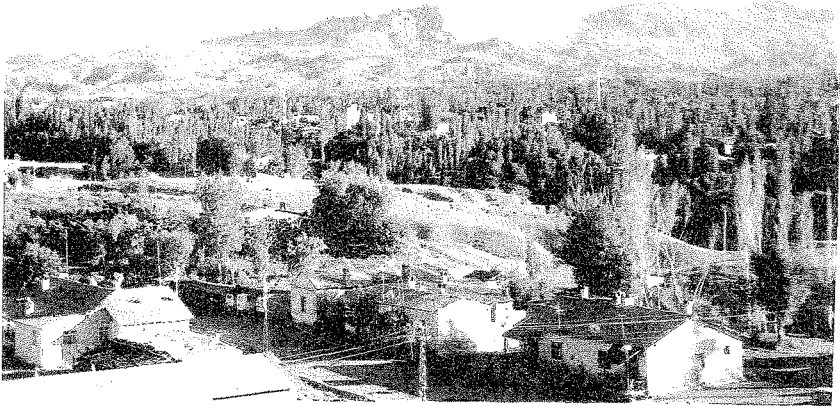

Foto 3. Tuzluca Kentinden Bir Görünüş.

İlde, Tazeköy (Aralık) ve Yenidoğan (Aralık) adlarında ve ancak 1950 yılından sonra kurulmuş olan köyler de vardır.

2- Coğrafi Özelliklerde İlgili Yer Adları

Iğdir İli'ndeki kır yerleşmelerinden bazıları, adlarını doğal çevreden almıştır. Ancak adını doğal bir unsurdan alan yerleşmelerin sayısı, bu bölgede Türkiye'nin diğer kısımlarına nazaran oldukça azdır.

Nahırkıran, Iğdir İli yerleşim birimleri içinde en yüksekte (2300 m) yer alan dağ köyüdür. Nahır sözü yöre ağzında, büyükbaş hayvan sürüsü için kullanılır. Büyükbaş hayvanlar soğuğa dayanıklı olur. Bu köy yöresinin soğukluk derecesini belirtmek için “nahır (dahi) kıran” anlamında nahır kıran sözü kullanılmış ve köye de soğuk iklim şartlarının ifadesi olan

Nahırkıran adı verilmiştir. Kıran sözcüğünün; dağ sırtı, tepe, yamaç, bayır anlamları da bulunmaktadır⁴⁸. Bu anlamı dikkate alırsa, Nahırkıran köyüne bu adın, köyün kurulduğu yerin topografik özelliklerine göre verilmiş olduğu anlamı çıkar. Ancak, her iki anlamına göre de bu köyün adı, bulunduğu yerin topografik-klimatik özelliklerini yansıtmaktadır.

Tuzluca'nın Kartutan köyü de çığ bölgesinde kurulmuştur. Köyde, çığlara engel olmak için setler yapılmıştır. Bu setler çığ karlarını tutup, köye yayılmasına engel olurlar. Kartutan adı da bundan dolayı verilmiştir. Ayrıca, Tekaltı Tepe'nin kuzey yamaçlarında kurulmuş olan bu köyün çevresindeki arazilerde kış aylarında kar örtüsünün daha uzun süre yerde kalmasından dolayı köye bu adın verilmiş olması da muhtemeldir.

Kurak iklim koşullarının hüküm sürdüğü Iğdır yöresinde özellikle yaz aylarında hemen her yerde su sıkıntısı çekilir. Bu nedenle, özellikle Iğdır Ovası'nın güneyindeki dağlık sahada bulunan az sayıdaki su kaynağı, yerleşmelere ad olarak kullanılmıştır. Soğukbulak, İncesu, Güzeldere, Akoluk, Buruksu, Suveren, Gülpınar, Pınar (Abasgöl'ün mahallesi) ve Bulakbaşı, adlarını su kaynaklarından alan köylere örneklerdir.

Iğdır İli'nde bitkilerle ilgili yer adlarına pek rastlanmaz. Bunun nedeni, yörenin doğal bitki örtüsü bakımından fakir oluşudur. Germeşof (yeni adı Harmandöven) köyü, adını, çevrede yetişen çalı biçiminde ve taze sürgünleri çit yapımında kullanılan germeşof bitkisinden almıştır. Kavaktepe mezrasının (Suveren köyü) adı ise bugün mevcut olmayan, ancak eskiden geniş alanlar kapladığı anlaşılan doğal bitki örtüsünü yansıtmaktadır. Nitekim günümüzde Ağrı Dağı'nın yamaçlarındaki Korgan kışlası çevresinde yer yer huş topluluklarına rastlanmaktadır.

İlin güneyindeki dağlık yörede yer alan bazı köylerin adları, buldukları yerin topografik özelliklerini yansıtmaktadır. Tepe kenarlarında, yamaçlarında, akarsu vadilerinde ve etek konumlarında kurulmuş olan bu gibi köylerin adları, genellikle yörenin engebeli yapısını yansıtmaktadır.

Güngörmez köyü aynı adı taşıyan derenin derin vadisi içinde kurulmuştur. Vadi güneşi az aldığı için, köy bu adı almıştır. Karanlık (Tuzluca) yer adı da aynı coğrafi özelliği ifade eder. Vadide yer alması, güneşi az görmesine neden olmuş, bundan dolayı da Karanlık adını almıştır. Asma köyü, adından da anlaşılacağı üzere, Hacce Tepe'nin doğu yamaçları üzerindeki dik bir yarın hemen eteğinde kurulmuştur. Bu nedenle, bu köyün bir kısmı kaya düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Çarsala Tepe'nin

⁴⁸ Derleme Sözlüğü, 12 Cilt, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1993, s. 2815.

eteklerinde kurulmuş olan Nişankaya köyünün hemen güneyinde andezitlerden oluşan büyük bir kaya bloğu bulunmaktadır. Köy adını bu kayadan almıştır. Taşburun köyü Ağrı Dağı'nın püskürttüğü lavların meydana getirdiği kayalıkların ova kısmına doğru en çok uzandığı çıkıntı (burun)'nın bitişiğinde kurulmuştur. Köy adını buradan alır. Enginalan (eski adı Pulur) köyüne bu adın verilmesinde, köyün ovanın merkezi kısmına yakın bir yerde kurulmuş olmasının rolü bulunduğu düşünülebilir. Tuzluca İlçesi'nin güneyindeki dağlık alanda yer alan Küçükova ve Bahçelimeydan köylerinin adları ise dağlık yörede dar alanlı düzlüklerin varlığını gösteren yer adlarıdır.

Karakoyunlu İlçesi'ne bağlı bir köy Dize (yeni adı Koçkırın) adını taşımaktadır. Bu köy Aras Irmağı'nın kenarında kurulmuştur. Bugün İğdır yöresinde kullanılan “**dayaza**” sözü, “*derin olmayan su kenarı*” anlamındadır. Kanaatimizce bu köyün adı, bu “**dayaza**” sözünün bozulmuş şekli olabilir.

İğdır İli'ndeki köy adlarından bazıları, yerleşme çevresindeki arazilerin tarıma uygunluk derecesini yansıtmaktadır. Taşlıca ve Topraklı (Aşağı ve Yukarı Topraklı) köylerinin adları, buna örnek olarak gösterilebilir.

Güngörmez Deresi Vadisi'nde kurulmuş bir dağ köyü olan Taşlıca köyü çevresindeki her tarlanın içinde ekim alanı açmak için, 8-10 metrede bir toplanmış taş öbekleri vardır. Yukarıtopraklı (eski adı Alkızıl) köyü, eskiden Aratan köyünde yaşayan insanların, bu köyün sık sık sel baskınına maruz kalması nedeniyle, buradan ayrılarak gelip kurdukları bir köydür. Topraklarının verimli olması, ekin, bağcılık ve hayvancılığa elverişli olması dolayısıyla köye bu ad verilmiştir. Köyün verimsiz, ekilemeyen, çalılık bir yöresi de vardır ki, buraya “**Abceyillik**” veya “**Ebu Celilin Bağları**” adı verilir.

Daha önce de belirtildiği üzere, İğdır Ovası Türkiye'nin en az yağış alan yerlerinden biridir. Ancak çevre dağlık yörelerde, yükseltinin artmasına bağlı olarak yağış da artmakta ve belli yükseklikten itibaren kuraklık sorunu hafiflemektedir. Böylece 1500-16000 metrelerden daha yükseklerde çayır ve otlak alanlarının geniş yer kapladığı ve tahıl tarımının yapılabildiği bir kuşağa geçilmektedir. Ortalama 1450-1500 metre yükseltide kurulmuş bulunan Tarlabası köyü (Aralık) ile Taşlıca köyüne bağlı Tarlabası (eski adı Karahisar) mahallesine, bu yükselti basamağının en alt sınırında kuruldukları için bu ad verilmiştir.

İğdır İli'ndeki bazı yer adları, yerleşme çevresindeki tarımsal faaliyetleri yansıtmaktadır. Tuzluca'daki Alçalı'ya (Karacaören köyünün

mahallesi), alçanın (erik) çok yetiştirilmesinden dolayı bu ad verilmiştir. Yine Tuzluca'daki Elmalık, Bahçecik, Bahçelimeydan ve Tut köylerinin adları da yöredeki tarımsal faaliyetleri aksettiren yer adlarıdır. Elmagöl mezrasında (Çilli köyü) bol miktarda elma ağaçları ile bir küçük göl bulunmasından dolayı mezraya bu ad verilmiştir. İğdir Ovası'ndaki Şıracı köyünde eskiden çok üzüm yetiştirilip, ahali tarafından şırası (şire) yapılarak satıldığından, köy Şıracı adını almıştır.

Tuzluca İlçesi'nde günümüzde terk edilmiş durumda olan Dibekli adlı bir köy vardır. Evliya Çelebi 1648 (H. 1057) yılında, Revan seferinde Kağızman'dan geçerken şu bilgileri veriyor: "*Benzeri az bulunan değirmen taşı madeni vardır ki Acem'e, Erzurum'a ve öteki diyarlara değirmen taşı Kağızman dağlarından gider*"⁴⁹. Dibekli köyü de Evliya Çelebi'nin anlattığı bölgede yer alır. Bu köyün adının, çevrede bulunan bu dibek taşı madenine göre verildiği anlaşılıyor.

İspanya elçisi Klaviyo Sürmeli Çukuru'ndan geçerken, buralarda ipek böceği yetiştirildiğini ve bu nedenle, her tarafta dut ağaçlarının bulunduğunu belirtmiştir.⁵⁰ Tutlar adı gibi, bölgedeki dut ve ipekli ilgili yer adları hep bu ipekçilik geleneğinin hatıralarıdır. Sürmeli Karakalesi (eski Sürmeli Şehri)'nin yakınında, Aras kenarında, Sürmeli köyünün çok eski mahallesinin adı da İpekli idi. Bu yerleşme günümüzde terk edilmiş durumdadır.⁵¹

Mezra, oba, çiftlik, yayla ve kışlak gibi yerleşme şekillerinden birinin adı, aynı sahada kurulmuş yeni bir yerleşme için ad olabilmektedir. İldeki Mezra (Merkez İlçe), Kadıkışlak (Merkez İlçe), Obaköy (Merkez İlçe), Çiftlik (Aşağı ve Yukarı Çiftlik, Aralık İlçesi) ve Yaylacık (Tuzluca İlçesi), bu çeşit yer adlarına örneklerdir.

İldeki köy adlarında karşılaşılan Yukarı ve Aşağı gibi zıtlıklar, bir bakıma, birçok köyün, esas yerleşme merkezinden uzaklaşma yoluyla, yeni yerleşme çekirdeklerinin kurulması sonucu ortaya çıkıp geliştiklerini göstermektedir. Çamurlu, Erhacı (Yukarıerhacı mahalle durumundadır), Katırlı (Aşağıkatırlı mahalle durumundadır), Tut (Yukarıtut mahalle durumundadır), Aktaş, Civanlı, Çiftlik, Aratan, Topraklı ve Alican köylerinin her birinin "**Yukarı**" ve "**Aşağı**" şeklinde iki kısma ayrıldıkları dikkati çeker.

⁴⁹ Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Cilt 1-2, s. 639.

⁵⁰ CLAVIJO, Ruy Gonzales De, 1993, Anadolu, Orta Asya ve Timur (Timur nezdinde gönderilen İspanyol Seffiri Clavijo'nun seyahat ve sefâret izlenimleri, Çeviri: Ömer Rıza Doğrul), Ses Yayınları, İSTANBUL, s. 88-91.

⁵¹ ÇETINKAYA, N., 1996, a.g.e., s. 267.

İlde, yerin bir başka yere göre konumunu belirleyen yer adlarına da rastlanmaktadır. Başköy (yeni adı Aralık), Ortaköy, Ortabucak ve Tanyolu, bu tür yer adlarına örneklerdir.

SONUÇ

İğdır İli'ndeki yer adlarının analizi, ildeki yerleşmelerin çoğunun, tarih boyunca bölgede varlığını gördüğümüz kavimlerden kalma adlar taşıdıklarını ortaya koymuştur. Böylece bugün ilde mevcut olan yerleşmelerin adlarında, bölgenin MÖ 1000 yıllarından günümüze kadar olan iskân tarihinin her devresine ait izler bulmak mümkündür. Örneğin, Erköv (yeni adı Suveren) köyünün adının kaynağı, günümüzden 3000 yıl öncesine, yani Urartular dönemine dayanmaktadır. Yine Artakşiyaslılar zamanında bir ibadet merkezi olarak kurulmuş olan Ahura (yeni adı Yenidoğan), en az 2200 yıllık tarihi geçmişe sahip bir yerleşmedir. Bölgede, daha sonraki dönemlerde burada yamış olan Kimmer, Vanad, Bulgar, Saka, Udin, Arsaklı, Kıpçak, Hun, Ağaçeri, Parn, Sabir ve Hazar gibi Türk kavimlerinden kalma yer adlarına da rastlanmaktadır. Ancak günümüzde İğdır İli'nde en çok rastlanan yer adları, XI'inci yüzyıldan itibaren Orta Asya'dan gelip bölgeye yerleşen Selçuklu Türkmenleri ve onları izleyen Türkmen-Oğuz boy, oymak ve obalarına ait yer adlarıdır.

Bölgede tarihsel yer adlarının çok yaygın olması, bugünkü İğdır İli topraklarını kapsayan depresyon alanının, coğrafi konum itibarıyla bir kavşak özelliği taşıması ve değişik yönlerden gelen kavimlerin uğrak yeri olmasıdır. Bu kavimlerden bir kısmı sadece geçerken, bir kısmı ise bölgede yerleşmiştir.

Bölgede adını doğal unsurlardan alan yerleşmelerin sayısı, Türkiye'nin diğer kısımlarına göre oldukça azdır. Bu tür yer adlarına daha çok İğdır Ovası'nı çevreleyen dağlık sahada rastlanmaktadır. İlde özellikle bitkilerle ilgili yer adlarının yok denecek kadar az olması, yörenin iktisadi anlamda orman örtüsünden yoksun olmasından kaynaklanmıştır.

Cumhuriyet döneminde bölgedeki köy adlarının birçoğu değiştirilmiş olup, daha çok günümüzdeki tarihi, coğrafi ve ekonomik özellikler göz önünde bulundurularak yeni adlar verilmiştir. Ancak, yeni yerleşme adları seçilirken, genellikle yerleşmelerin coğrafi özelliklerinin ön plana geçtiğini görmekteyiz. Bu arada, Arapkir (yeni adı Bayraktutan), Ekerek (yeni adı Üçkaya) ve Haşeri (yeni adı Bostanlı) gibi zaten Türkçe olan yer adlarının da değiştirilmiş olduğu dikkati çekmektedir. Oysa, bu tür yer adları, bölgenin Türklüğü'ne belge ve tanık olarak kabul edilebilecek en önemli kültür unsurlarıdır. Zaten pek çok bölgemizde olduğu gibi İğdır

yöresinde de bazı köylere verilen yeni isimlerin büyük bölümü tutmamış, yine eski adlar resmi kayıtlara inatla direnilerek yaşatılmamaktadır. Bu nedenle, yer adlarında değiştirme ve yenileştirme yapılırken, daha dikkatli olunmalı ve bu konuda uzman bilim adamlarının görüşlerine mutlaka başvurulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ALAGÖZ, A.C., 1984,** “*Yeradları Üzerine Bazı Düşünceler*”. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay No: 60, Seminer Kongre Bildirileri No: 17 (11-13 Eylül 1984), ANKARA, s. 11-22.
- BAYKARA, T., 1984,** “*Anadolu'daki Yer Adlarının Ortaasya'daki Benzerleri Üzerine Bir Kaynak*”. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay No: 60, Seminer Kongre Bildirileri No: 17 (11-13 Eylül 1984), ANKARA.
- BULUT, İ., 1996,** “*Sorgun Yöresi Köy ve Mevkii Adlarının Kaynakları*”. Akademik Araştırmalar Dergisi, Yıl 1, Sayı 3, Kış 1996, ERZURUM, 30-40.
- CLAVİJO, Ruy Gonzales De, 1993,** Anadolu, Orta Asya ve Timur (Timur nezdinde gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun seyahat ve sefâret izlenimleri, Çeviri: Ömer Rıza Doğrul), Ses Yayınları, İSTANBUL.
- ÇETİNKAYA, N., 1996,** İğdır Tarihi (Tarih, Yer Adları ve Bazı Oymaklar Üzerine). Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı. İSTANBUL.
- Derleme Sözlüğü, 1993,** 12 Cilt, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- ERÖZ, M., 1984,** “*Sosyolojik Yönden Yer Adları*”. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay No: 60, Seminer Kongre Bildirileri No: 17 (11-13 Eylül 1984), ANKARA.
- Evlîya Çelebi Seyahatnamesi, 1985,** Üçdal Neşriyat, Cilt 1-2, İstanbul
- GÖNEY, S., 1975,** Büyük Menderes Bölgesi. İstanbul Üniv. Yay. No: 1895, Coğrafya Enst. Yay. No: 79, İSTANBUL.
- GÜNALTAY, Ş., 1987,** Yakın Şark II, Anadolu. Türk Tarih Kurumu Yayını, ANKARA..
- KARABORAN, H., 1984,** “*Türkiye'de Mevki Adları Üzerine Bir Araştırma*”. Türk Yer Adları Sempozyumu Bildirileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yay No: 60,

Seminer Kongre Bildirileri No: 17 (11-13 Eylül 1984), ANKARA, s. 53-57.

KIRZIOĞLU, M.F., 1952, Anı Şehri Tarihi. San Matbaası, ANKARA.

KIRZIOĞLU, M.F., 1953, Kars Tarihi, I. Cilt. Işık Matbaası, İSTANBUL.

KIRZIOĞLU, M.F., 1992, Yukarı-Kür ve Çoruk Boyları'nda Kıpçaklar. Türk Tarih Kurumu Yayını, ANKARA.

KIRZIOĞLU, M.F., 1993, Osmanlılar'ın Kafkas Ellerini Fethi (1451-1590). Türk Tarih Kurumu Yayını, ANKARA.

KÖKTEN, K., 1948, "*Kars'ın Tarih Öncesi*". III. Tarih Kurumu Kongresi, ANKARA.

RASONYI, L., 1993, Tarih'te Türklük. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, ANKARA.

Rusça Kafkas Yıllığı'na Göre Güney Kafkas Kasaba ve Köylerinde 1910 Yılı Anasır Durumu (Çeviren Serdar Kaplan).

TURAN, O., 1984, Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi. Nakışlar Yayınevi Yay. No: 28, İSTANBUL.

